

ZAWÓD POLIGRAFERA W POLSCE –
SZCZEGÓLNY CHARAKTER, WYMAGANE KWALIFIKACJE, PROBLEM NADZORU

Rola Polskiego Towarzystwa Badań Poligraficznych w szkoleniu i potwierdzaniu kwalifikacji poligraferów oraz kontroli jakości wykonywanych ekspertyz

Profesja poligrafera polega na wykonywaniu zadań o szczególnym charakterze z punktu widzenia interesu publicznego, wiąże się z przyjmowaniem informacji dotyczących życia osobistego jednostek, wymaga posiadania specjalistycznych umiejętności, odpowiedniego wykształcenia i kwalifikacji moralnych oraz rękojmi zachowania tajemnicy. Mimo to, od przedstawicieli tej specjalności polskie prawo nie wymaga zrzeczenia w samorządzie zawodowym, a więc mimo innych obiektywnych przesłanek, formalnie nie jest to zawód zaufania publicznego i znajduje się w sektorze wolnych zawodów nieregulowanych. Państwo nie uczestniczy także w sposób zorganizowany w kształceniu zawodowym ekspertów z zakresu badań poligraficznych. Przepisy prawa nie przewidują konieczności uzyskania zezwolenia na prowadzenie takiej działalności. Nie określają wymogów stawianych przed poligraferami w sektorze prywatnym, ani wobec biegłych sądowych. Jedynie akty wykonawcze i zarządzenia wewnętrzne niektórych instytucji państwowych odnoszą się do kwalifikacji osób, które mogą przeprowadzać badania poligraficzne w tych instytucjach. W sposób kompleksowy do praktyki zawodowej poligraferów odnoszą się natomiast normy pozaprawne – standardy organizacji branżowych, standardy naukowe i etyczne.

Wobec braku pożądaných oficjalnych regulacji zawodu poligrafera w Polsce szczególnie istotna rola przypada organizacjom pozarządowym, oddolnym inicjatywom integrującym to środowisko. Zasady przeprowadzania badań poligraficznych określają ogólnodostępne standardy profesjonalnych i normalizacyjnych organizacji o zasięgu międzynarodowym (American Polygraph Association, ASTM International) i krajowym (w tym Polskie Towarzystwo Badań Poligraficznych – PTBP).

PTBP jest największą polską organizacją zrzeszającą praktyków i naukowców zajmujących się psychofizjologiczną detekcją nieszczerości (w szczególności badaniami poligraficznymi). Posiada także status instytucji stowarzyszonej z wiodącym na świecie – Amerykańskim Stowarzyszeniem Poligraferów (APA). Towarzystwo jest jedynym polskim podmiotem prowadzącym kursy i szkolenia z programami i wymiarem godzin zbieżnymi z powszechnie uznawanymi standardami APA. Prowadzi ponadto ewidencję ekspertów rekomendowanych do różnych typów badań i w granicach obowiązujących przepisów prawa realizuje zadania w zakresie kontroli jakości ekspertyz wykonywanych przez członków Towarzystwa oraz osoby, którym wydano poświadczenia rekomendacji.

Zdefiniowanie kwalifikacji poligraferów

Najnowszym aktem normatywnym, w którym określa się kwalifikacje osoby przeprowadzającej badania poligraficzne, jest Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 10 kwietnia 2017r. w sprawie przeprowadzania badania psychofizjologicznego, testu

sprawności fizycznej oraz badania psychologicznego funkcjonariuszy Służby Celno-Skarbowej (Dz. U. z 2017r., poz. 805). Zgodnie z tym rozporządzeniem poligrafer „posiada tytuł magistra, ukończył kurs specjalistyczny i uzyskał stosowny certyfikat autoryzowany lub uznany przez American Polygraph Association (APA) lub kurs z zakresu badań poligraficznych na poziomie co najmniej podstawowym, lub posiada odpowiednie, nabyte w innej drodze umiejętności prawidłowego przeprowadzania badania poligraficznego i interpretacji jego wyników poświadczane przez polskie organizacje z zakresu badań poligraficznych, w tym Polskie Towarzystwo Badań Poligraficznych”.

Natomiast – zgodnie z uchwałą nr 1/2014 Komitetu Naukowego PTBP z dnia 17 marca 2014r. w sprawie określenia warunków wpisu na listę rekomendowanych przez Towarzystwo ekspertów z zakresu badań poligraficznych – od osoby rekomendowanej do badań w celach dowodowych oraz kadrowych wymaga się, aby: a) posiadała wykształcenie wyższe, magisterskie; b) ukończyła kurs specjalistyczny i uzyskała stosowny certyfikat autoryzowany lub uznany przez American Polygraph Association (APA), albo ukończyła równorzędny kurs organizowany lub autoryzowany przez PTBP, albo posiadała niekwestionowane, nabyte w innej drodze umiejętności prawidłowego przeprowadzania badania poligraficznego i interpretacji jego wyników¹; c) wykazywała nieskazitelną postawę moralną; d) zobowiązała się do przestrzegania kodeksu etyki poligrafera obowiązującego w PTBP. Fakt posiadania „niekwestionowanych umiejętności nabytych w innej drodze” wymaga wstępnego poświadczenia przez trzech członków zwyczajnych PTBP.

Uchwała Zarządu PTBP nr 7/2016 z dnia 20.07.2016r. – „Standard kursów i szkoleń z zakresu badań poligraficznych” przewiduje, że w kursie podstawowym mogą wziąć udział osoby: a) z obywatelstwem polskim i cudzoziemcy; b) niekarane; c) bez widocznych ułomności fizycznych; d) posiadające podstawową wiedzę z zakresu psychologii, biologii (ze szczególnym uwzględnieniem fizjologii człowieka), prawa i socjologii oraz rozwinięte zdolności interpersonalne; e) z co najmniej średnim wykształceniem i rozpoczętą nauką na studiach wyższych. Z kolei w kursie specjalistycznym mogą wziąć udział osoby spełniające warunki określone dla słuchaczy kursu podstawowego, a nadto posiadające wykształcenie wyższe magisterskie lub równorzędne.

Potwierdzanie kwalifikacji poligraferów – tzw. poświadczenia rekomendacji eksperckich PTBP

PTBP prowadzi listę rekomendowanych przez Towarzystwo ekspertów z zakresu badań poligraficznych. Lista osób, które nie zastrzegły swoich danych, jest publikowana na stronie internetowej www.ptbp.pl. Rekomendacje zostały podzielone na trzy kategorie ze względu na cel: badania procesowe (dowodowe), pozaprocessowe (np. kadrowe) i terapeutyczne (np. w ramach terapii osób z zaburzeniami preferencji seksualnych). Procedurę ubiegania się o wpis na listę określa Uchwała nr 6/2013 Zebrania Założycielskiego PTBP z dnia

¹ Na uznanie kwalifikacji mogłyby liczyć np. osoby posiadające status Eksperta Opiniującego ABW. Zapis o „umiejętnościach nabytych w innej drodze” niż poprzez ukończenie kursów autoryzowanych przez APA lub PTBP – w praktyce dotyczy starszego pokolenia poligraferów, którzy nie mieli dostępu do tego typu kursów i uczyli się w instytucjach państwowych poprzez przekazywanie wiedzy i umiejętności w relacji mistrz-uczeń, a potem przez lata doskonalili w praktyce swój warsztat pracy zawodowej.

roku 24 listopada 2013r. Rekomendacji udziela się ekspertom, którzy spełnią warunki określone w uchwale Komitetu Naukowego PTBP nr 1/2014 z dnia 17 marca 2014r.

O wydanie przez Towarzystwo poświadczenia rekomendacji do określonych typów badań może się ubiegać każda osoba spełniająca wymagane kwalifikacje. Procedura ma charakter powszechny, nie wiąże się z ograniczeniem w postaci członkostwa w stowarzyszeniu, ani odpłatnością. Wykreślenie z listy następuje w wyniku: a) skazania prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego; b) nieprzestrzegania standardów badań poligraficznych obowiązujących według wewnętrznych regulacji i uchwał Towarzystwa; c) stwierdzenia rażącego naruszenia standardów etycznych; d) na wniosek osoby wpisanej na tę listę.

Poza opisaną ścieżką potwierdzania kwalifikacji zawodowych poligrafera istnieją wewnętrzne procedury certyfikacji biegłych tej specjalności w dwóch polskich instytucjach państwowych: Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (tzw. Eksperti Opiniujący ABW) oraz Centralnym Laboratorium Kryminalistycznym Policji.

Kursy i szkolenia

Zgodnie ze standardami American Polygraph Association pełnowymiarowe szkolenie przygotowujące do pracy w zawodzie poligrafera ma ściśle określony zakres programowy i wymiar godzin (400 h). W przypadku placówek akredytowanych przez APA takie szkolenia odbywają się głównie w Stanach Zjednoczonych, wyłącznie w trybie stacjonarnym i są, niestety, kosztowne.

Z kolei „Standard kursów i szkoleń z zakresu badań poligraficznych” ogłoszony przez PTBP przewiduje organizację szkoleń z programem zbieżnym z wytycznymi APA. Kurs podstawowy (I stopnia) obejmuje od 160 do 200 godzin nauki, natomiast kurs specjalistyczny (II stopnia) – od 320 do 400 godzin zajęć. Zamiast jednorazowego kursu specjalistycznego możliwe jest również najpierw zaliczenie kursu podstawowego, a następnie szkolenia uzupełniającego w podobnym wymiarze godzin. Kurs I stopnia kończy się uzyskaniem przez słuchacza tytułu młodszego specjalisty z zakresu badań poligraficznych, zaś absolwent kursu pełnowymiarowego (czyli II stopnia lub dwuetapowo – kursu I stopnia + szkolenia uzupełniającego) legitymuje się tytułem specjalisty.

Młodszy specjalista z zakresu badań poligraficznych uzyskuje niezbędne kwalifikacje umożliwiające: a) wykonywanie badań eksperymentalnych w ramach nauki lub pracy na wyższej uczelni, udziału w grantach naukowo-badawczych i programach pilotażowych zleczanych przez instytucje państwowe; b) przeprowadzanie poligraficznych badań pozaprocesowych (kadrowych, i prywatnych), pod nadzorem osoby wpisanej na listę rekomendowanych przez PTBP ekspertów, o której mowa w § 10 Statutu Polskiego Towarzystwa Badań Poligraficznych z dnia 24 listopada 2013 roku.

Z kolei specjalista z zakresu badań poligraficznych uzyskuje niezbędne kwalifikacje do: a) samodzielnego prowadzenia badań naukowych oraz na zlecenie osób i instytucji w celach pozaprocesowych (kadrowych i prywatnych); b) ubiegania się o wpis na listę ekspertów rekomendowanych przez PTBP do badań w celach dowodowych w procesie karnym lub cywilnym.

Kursy i szkolenia organizowane lub akredytowane przez PTBP odbywają się w trybie niestacjonarnym (aktualnie we współpracy z Uniwersytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego

w Warszawie). Pełny proces szkolenia trwa ok. 12 miesięcy. Program kursu specjalistycznego obejmuje takie zagadnienia jak: historia detekcji kłamstwa, instrumentalne i nieinstrumentalne metody detekcji nieszczerości, regulacje prawne dotyczące badań poligraficznych, etyka i standardy praktyki, elementy kryminalistyki, kryminologii, statystyki, psychologii i fizjologii człowieka, obsługa poligrafu i oprogramowania komputerowego, techniki badań poligraficznych, wywiad i przesłuchanie, formułowanie pytań testowych, analiza danych testowych, środki zakłócające, sporządzanie opinii i ćwiczenia praktyczne.

Ponadto poligraferzy powinni przynajmniej raz na 2 lata – według standardów APA lub raz na 3 lata – według wytycznych PTBP, ukończyć kurs doskonalenia zawodowego. Zamiast ukończenia kursu, można uznać wykonanie badań eksperymentalnych, których wyniki zostały opublikowane w czasopiśmie naukowym, a nadto czynny udział w warsztatach, konferencjach i seminariach naukowych.

Członkostwo w Polskim Towarzystwie Badań Poligraficznych

Zgodnie z § 13 Statutu PTBP członkiem zwyczajnym może zostać każda osoba fizyczna, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych oraz wszelkie prawa publiczne, prowadziła praktykę zawodową w zakresie badań poligraficznych lub naukowo zajmuje się tą problematyką oraz która złoży pisemną deklarację, zawierającą rekomendację dwóch członków zwyczajnych lub honorowych Towarzystwa.